

F O N T E S
HISTORIAE DACO-ROMANORUM

FASCICULUS VI

BCU Cluj / **RICIARDI** Library Cluj

DE INVENTA UNGARIA MAGNA

EDIDIT

G. POPA-LISSEANU

IMP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI
1 9 3 5

IZVOARELE
ISTORIEI ROMÂNILOR

V O L U M U L V I

DESCOPERIREA UNGĂRIEI MARI

DE

R I C A R D U S

TRADUCERE DE

G. POPA-LISSEANU

TIP. «BUCOVINA» BUCUREȘTI

1 9 3 5

BCU Cluj / Central University Library Cluj

INTRODUCERE

Este o enormă deosebire, ca valoare istorică, între o cronică și un document. O cronică este compusă, de cele mai multe ori, după alte cronică sau după informațiuni cari pot să nu fie întotdeauna exacte. O cronică este, în general, o lucrare de compilație, o consemnare de date, iar nu o operă de creațiune, originală. Ea nu face întotdeauna dovadă istorică și valoarea ei documentară poate fi pusă uneori la îndoială.

Cu totul altfel de caracter au documentele. Acestea fiind lucrări spontane și, în momentul în care se produc, de actualitate, emanând, de cele mai multe ori, de la autorități, valoarea lor probatorie este cu mult mai mare. Un document, bunăoară o diplomă regală sau o bulă papală, constituie mai totdeauna o dovadă sigură, o probă pe care istoricul este ținut să pună temei.

Căci, dacă autoritatea istorică a unui Notar anonim sau a unui Geograf anonim, ori a unei cronică ca cea a lui Simon de Kéza, poate fi câteodată bănuțită, — istoricul ce se bazează pe astfel de izvoare fiind îndreptățit să discute veracitatea afirmațiunilor lor, — o descriere ca aceea pe care ni-o procură Rogerius, în *Carmen miserabile*, asupra unor chestiuni precise și de actualitate în timpul său, ori un Raport pe care îl prezintă superiorului său un călugăr asupra unei călătorii, nu pot să fie decât izvoare istorice sigure — cu excepția inevitabilelor exagerări de stil datorite temperamentului scriitorului.

Iată de ce credem noi că informațiunile ce ne dă Ricardus, un călugăr care a scris pe la anul 1236, nu pot să fie decât un izvor istoric de mână întâi.

Cine este Ricardus?

Asupra vieții și personalității lui Ricardus (sau Richardus) nu avem nici un fel de date. Sigur este că a fost un călugăr. El n'a fost o înaltă față bisericească care, pentru faptele sale sau pentru vr'o operă a sa de creațiune, să fi atras atenția contemporanilor asupra sa. El este un simplu călugăr, aproape anonim, care prezintă un raport superiorului său despre o misiune ce a avut de îndeplinit, fie el însuși, fie călugărul predicator Julianus, cu care cei mai mulți istorici îl identifică. Raportul acesta ni s'a păstrat și noi îl publicăm în original și în traducere ¹⁾).

În veacul al XIII, înainte de marea invazie a Tătarilor, din 1241, s'au trimis mai multe misiuni în Orient. Aceste misiuni aveau de scop, pe de o parte, să încreștineze pe păgâni, predicându-le cuvântul evangheliei, iar, pe de altă parte, să aducă informațiuni asupra stărilor din Orient, de unde veneau fel de fel de vești urâte cari turburau liniștea Europe-
BCU Cluj / Central University Library Cluj

În Ungaria se știa, pe vremea aceasta, din cronici și din tradiția orală, că Maghiarii, venind din Asia, au lăsat acolo moși și strămoși, că era acolo o Ungarie mare — Ungaria maior ²⁾, uetus Hungaria ³⁾ — țară care era încă păgână. Ea nu trebuia lăsată în prada necredinții, ci adusă la învătătura lui Iisus.

De altfel, statul unguresc, având în epoca regilor Arpadieni, un caracter mai mult eclesiastic, pus sub influența atotputernicilor pontifi dela Roma, era natural ca regii cari își primeau coroana din mâinile papilor sau ale reprezentanților acestora, să dea ascultare indicațiilor Sfântului Scaun, și să-și facă un ideal al vieții lor din propagarea creștinismului printre păgâni, și a catolicismului, în special, printre schismatici.

---

1) Cf. Hurmuzaki, *Doc. I*, p. 155. Cf. A. Sacerdoșeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains* și G. I. Brătianu, *Recherches sur le Commerce Génois*, p. 201. D-l Brătianu ne dă și un rezumat al lui Ricardus.

2) Fejér, *Codex Dipl.* IV. 1. p. 50.

3) Albericus Trium Fontium, *Chron.* în *Mon. Ger. Hist.* XXII, p. 942.

Astfel se explică trimiterea atâtor misionari în Europa de răsărit și în Asia.

Înainte de misiunea despre care ne raportează Ricardus, ni se amintește de o altă misiune pe care regele Bela al IV o trimisese să facă cercetări în Ungaria Mare. Este misiunea Fraților predicatori și a Fraților minori, de care ne vorbește scrisoarea de mai târziu, din anul 1241, a unui episcop din Ungaria, adresată episcopului din Paris, misiune care pare a fi fost măcelărită de Tătarii, numiți Mordani¹).

Misiunea a doua, trimisă de regele Bela al IV, în anul 1235, este mai importantă în rezultate decât misiunea precedentă sau decât misiunile precedente — dacă ele vor fi fost mai multe, după cum se presupune — fiindcă despre ea ni s'au păstrat două documente de mare valoare. Aceasta a doua misiune a fost pusă sub conducerea călugărului predicator Julianus. Dela acesta avem o scrisoare adresată episcopului din Perugia (Italia), delegat al Scaunului Apostolic și raportul de mai sus al lui Ricardus, despre care se susține că ar fi aceeași persoană cu Julianus.

Scrisoarea adresată delegatului Apostolic ni s'a păstrat în două variante, amândouă publicate în Colecțiunea de documente Hurmuzaki²), iar raportul lui Ricardus, mult mai important din punct de vedere istoric, fiindcă el ne dă o serie întreagă de note interesante de drum, până în Ungaria mare și înapoi, se găsește deasemenea publicat în Colecția Hurmuzaki³).

Pentru Maghiari, Raportul acesta care descopere lângă fluviul Ethyl pe strămoșii Ungurilor de odinioară, strămoși cari, deși nu aveau nici o noțiune despre Dumnezeu, vorbeau încă limba ungurească, este evident de o extremă importanță.

Pe noi, Românii, însă ne interesează acest Raport al lui Ricardus-Julianus, în special, în afară de faptul că ne oferă o

---

1) Hurmuzaki, *Doc. I.* p. 207: Per illos (Mordanos) credo esse interfectos Praedicatores et fratres minores, et alios nuncios, quos miserat Rex Ungarise ad explorandum.

1) Hurmuzaki, *Doc. I.* p. 145 și p. 148.

2) Hurmuzaki, *Doc. I.* p. 155.

lectură instructivă, întâiu, pentru mențiunea ce o face chiar dela început, despre existența faimoaselor *pascua Romanorum* din Pannonia, despre cari ne vorbesc și celelalte cronici, atât din Ungaria cât și din afară de Ungaria, al doilea, pentru precizarea ce el ne dă că în drumul lor Ungurii, trecând prin diferite state, le-au distrus — *qui cum multa regna pertransissent et destruxissent* — iar că, ajungând în Pannonia n'au găsit aci o țară pustie, pe care să o ocupe fără lupte, ci au trebuit să cucerească popoarele aflate aci — *subiectis sibi populis* — și în sfârșit, al treilea, pentru amintirea ce o face că Frații predicatori în drumul lor spre răsărit, au trecut prin Bulgaria lui Ioan Assan și prin Rumelia ce aparținea atunci imperiului bizantin, — *per Bulgariam Assani et per Romaniam*.

DE FACTO UNGARIE MAGNE

A

FR. RICARDO ORDINIS FF PREDICATORUM INVENTO TEM-
PORE DOMINI GREGORII IX.

I

Inventum fuit in gestis Ungarorum christianorum, quod esset alia Ungaria maior, de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant, ut habitandi quererent sibi locum, eo quod terra ipsorum multitudinem inhabitantium sustinere non posset, qui cum multo regna pertransissent et destruxissent, tandem uenerunt in terram que nunc Ungaria dicitur, tunc uero dicebatur pasca Romanorum. Quam inhabitandam pre terris ceteris elegerunt, subiectis sibi populis, qui tunc habitabant ibidem. Ubi tandem per sanctum Stephanum primum ipsorum ¹⁾ regem ad fidem catholicam sunt reuersi, prioribus Ungaris a quibus ipsi descenderant, in infidelitate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani.

II

Fratres igitur predicatorum hiis in gestis Ungarorum inventis compassi Ungaris, a quibus se descendisse nouerunt, quod adhuc in errore infidelitatis manerent, miserunt quatuor de fratribus ad illos querendum, ubicunque possent eos iuuante domino inuenire. Sciebant per scripta antiquorum, quod ad orientem essent, ubi essent penitus ignorabant. Predicti uero fratres qui missi fuerant, multis se exponentes laboribus, per mare, per terras eos usque post annum tertium quesierunt. Nec tamen propter multa uiarum pericula poterant in-

---

1) *Ipsorum*. In unele ediții lipsește acest cuvânt.

uenire, uno ipsorum excepto, sacerdote nomine Otto, qui tantum sub mercatoris nomine processit. Qui in quodam regno paganorum quosdam de lingua illa inuenit, per quos certus efficiebatur ad quas partes manerent, set illorum prouinciam non intrauit; ymmo in Ungariam est reuersus pro fratribus pluribus assumendis, qui cum ipso redeuntes, fidem illis catholicam predicarent. Set multis fractus laboribus post octauum reditus sui diem, cum omnem uiam illos querendi exposuisset, migravit ad Christum.

III

Fratres uero Predicatores infidelium conuersionem desiderentes, quatuor fratres ad querendam gentem predictam iterato miserunt. Qui accepta fratrum suorum benedictione, habitu regulari in secularem mutato, barbibus et capillis ad modum paganorum nutritis, per Bulgariam Assani ²⁾, et per Romaniam, ³⁾, cum ducatu et expensis domini Bele ⁴⁾ nunc regis Ungarie, usque Constantinopolim peruenunt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV

Ibi intrantes in mare per triginta tres dies, uenerunt in terram que uocatur Sychia ⁵⁾, in ciuitatem que Matrica ⁶⁾ nuncupatur. Quorum dux et populi se christianos dicunt, habentes literas et sacerdotes Grecos. Princeps centum dicitur habere uxores. Omnes uiri caput omnino radunt, et barbibus nutriunt delicate, nobilibus exceptis, qui in signum nobilitatis super auriculam sinistram paucos relinquunt capillos, cetera parte capitis tota rasa. Ubi propter societatis spem, quam expectabant, quinquaginta diebus moram fecerunt. Deus autem dedit ipsis gratiam in conspectu domine, que super centum uxores regis maior erat, ita ut mirabili eos amplexaretur affectu, et in omnibus eis necessariis prouidebat.

---

2) *Bulgariam Assani*. Vezi in Hurmuzaki, *Doc. I*, facsimilul după Regestele Pontificilor romani, No. 77.

3) *Romaniam*. Facsimilul, *ibidem*, No. 77.

4) *Bele*. Facsimilul, *ibidem*, No. 77.

5) *Sichia*. Facsimilul, *ibidem*, No. 78.

6) *Matrica*. Facsimilul, *ibidem*, No. 78.

V

Inde progressi consilio et adiutorio predictae domine per desertum, ubi nec homines nec domos inuenerunt, diebus tredecim transierunt; ibique uenerunt in terram, quae Alania ⁷⁾ dicitur, ubi christiani et pagani mixtim manent. Quot sunt uille, tot sunt duces, quorum nullus ad alium habet subiectionis respectum. Ibi continua est guerra ducis contra ducem, uille contra uillam. Tempore arandi omnes unius uille homines armati simul ad campum uadunt, simul omnes metunt, et contiguo terre spacio hec exercent, et quidquid extra uillam siue in lignis aquirendis siue in aliis operis habent, uadunt omnes pariter et armati, nec postea ullo modo pauci per totam septimanam de uillis suis quacunq̄ue de causa egredi absque periculo personarum, excepta sola die dominica a mane usque uesperum, quae in tanta deuocione apud eos habetur, quod tunc quilibet quantumcumque mali fecerit, uel quocumque habeat aduersarios, securus potest siue nudus siue armatus, eciam inter illos, quorum parentes occidit, uel quibus alia mala intulit, ambulare. Illi qui christiano ibi censentur nomine, hoc obseruant, quod de uase illo nec bibunt nec comedunt, in quo murem mori contingit, uel de quo canis comedit, nisi fuerit prius a suo presbytero benedictum; et qui aliter facit a christianitate efficitur alienus. Et si quis eorum quocumque casu hominem occidit, pro eo nec penitentiam, nec benedictionem accipit; ymmo apud eos homicidium pro nichilo reputatur. Crucem in tanta habet reuerentia, quod pauperes siue indigene siue aduene, qui multitudinem secum habere non possunt, si crucem qualemcumque super astam cum uexillo posuerint, et eleutam portauerint, tam inter christianos quam inter paganos omni tempore secure incedunt.

VI

De loco illo fratres societatem habere non poterant procedendi, propter timorem Tartarorum ⁸⁾, qui dicebantur esse uicini. Propter quod duobus ex illis reuertentibus, reliquis duobus perseuerantibus, in eadem terra in penuria maxima sex mensibus sunt morati, intra quos nec panem nec potum preter aquam habebant. Set unus fratrum, sacerdos, coclearia et quedam alia preparauit, pro quibus ali-

7) *Alania*. Facsimilul, *ibidem*, No. 79.

8) *Tartarorum*. Facsimilul, *ibidem*, No. 80.

quando parum de milio receperunt, de quo non nisi tenuiter nimis poterant sustentari. Unde decreuerunt duos ex se uendere, quorum precio alii ceptum iter perficerent, sed non inuenerunt emptores, quia arare et molere nesciuerunt. Unde necessitate coacti duo ex eis de illis partibus uersus Ungariam redierunt, alii uero remanentibus ibidem, nolentes desistere ab itinere inchoato.

VII

Tandem ipsi habita quorundam paganorum societate iter arripientes per deserti solitudinem, triginta septem diebus continuo iuerunt. Intra quos uiginti duobus panibus subcinericiis usi sunt, adeo paruis, quod in quinque diebus potuissent, et non ad sacietatem, totaliter comedisse. Unde frater qui sanus quidem, set sine uiribus fuit, cum maximo labore et dolore libenter tamen de deserto eduxit. Infirmus autem frater plus sano quam sibi compaciens, illi frequenter dicebat quod ipsum in deserto relinqueret tanquam mortuum et truncum inutilem, ne per occupationem ipsius negligeretur opus dei. Qui neque quidem ~~consensit, set usque ad mortem~~ ipsius secum in itinere laborauit. Pagani comites uie ipsorum, credentes ipsos habere pecuniam, fere eos occiderunt perquirendo.

VIII

Transito autem deserto sine omni uia et semita, trigesimo septimo die uenerunt in terram Sarracenorum (que uocatur Uela⁹⁾), in ciuitatem Bundam¹⁰⁾, ubi nullo modo apud aliquem poterant hospicium obtinere, sed in campo manere oportuit in pluuia et frigore. Diebus uero frater, qui sanus fuit, sibi et infirmo fratri eleemosynam per ciuitatem querebat. Et tam in potu quam in aliis potuit inuenire, precipue a principe ciuitatis, qui eum christianum esse intelligens, libenter ei eleemosynas porrigebat. Quia tam princeps quam populus illius regionis publice dicunt, quod cito fieri debebant christiani et ecclesie Romane subesse.

---

9) *Vela*. Facsimilul, *ibidem*, No. 81. La Enlicher, *Mon. Arp. și Fojer. Codex Dipl.* IV, p. 54: Veda.

10) *Bundam*, Facsimilul, *ibidem*, No. 82.

IX

Inde ad aliam ciuitatem processerunt, ubi predictus frater infirmus, Gerardus nomine, sacerdos, in domo Sarraceni, qui eos propter Deum recepit, in domino obdormiuit, et est sepultus ibidem.

X

Postmodum frater Iulianus, qui solus remanserat, nesciens qualiter posset habere recessum, factus est seruiens unius Sarraceni sacerdotis et uxoris eius, qui in magnam Bulgariam¹²⁾ profecturus, quo et pariter peruenerunt. Est uero magna Bulgaria regnum magnum et potens, opulentas habens ciuitates; set omnes sunt pagani. In regno illo publicus est sermo quod cito fieri debeant christiani, et Romane ecclesie subiugari, set diem asserunt se nescire, sicut enim a suis sapientibus audierunt.

XI

In una magna eiusdem prouincie ciuitate, de qua dicuntur egredi quinquaginta milia pugnatorum, frater unam mulierem Ungaricam inuenit, que de terra quam querebat, ad partes illas tradita fuit uiro. Illa docuit fratrem uias, per quas esset iturus, asserens quod ad duas dietas ipsos posset Ungaros quos querebat procul dubio inuenire. Quod et factum est. Inuenit enim eos iuxta fluuium magnum Ethyl¹⁴⁾. Qui eo uiso et quod esset Ungarus christianus intellecto, in aduentu ipsius non modicum sunt gauisi, circumdantes eum per domos et uillas, et de rege et regno christianorum fratrum ipsorum fideliter perquirentes. Et quidcumque uolebat tam de fide, quam de aliis eis proponere, diligentissime audiebant, quia omnino habebant Ungaricum ydioma, et intelligebant eum et ipse eos. Pagani sunt, nullam dei habentes noticiam, sed nec ydola uenerantur, set sicut bestie uiuunt. Terras non colunt. Carnes equinas, lupinas et huiusmodi comedunt. Lac equinum et sanguinem bibunt. In equis et armis habundant, et strenuissimi sunt in bellis. Sciunt enim per rela-

---

11) Gerardus, La Fejér, *op. cit.*, IV. 1. p. 54 și la Endlicher, *op. cit.*, p. Bernardus.

12) *Bulgariam*, Facsimilul, *ibidem*, No. 82.

13) *Bulgaria*, Facsimilul, *ibidem*, No. 83.

14) *Ethyl*, Facsimilul, *ibidem*, No. 84.

ciones antiquorum, quod isti Ungari ab ipsis descenderant, set ubi essent ignorabant.

XII

Gens Tartarorum uicina est eis, set hiidem Tartari committentes cum eis, non poterant in bello eos deuincere, ymmo in primo prelio deuicti sunt per eos. Unde ipsos sibi amicos et socios elegerunt. Itaque simul iuncti XV regna uastauerunt omnino. In hac Ungarorum terra dictus frater inuenit Thartaros, et nuncium ducis Tartarorum, qui sciebat Ungaricum, Ruthenicum, Cumanicum, Theutonicum, Sarracenicum et Tartaricum ¹⁵⁾. Qui dixit quod exercitus Thartarorum, qui tunc ibidem ad quinque dietas uicinus erat, contra Alemaniam uellet ire, set alium exercitum quem ad destructionem Pererrarum miserant, expectabant. Dixit etiam idem, quod ultra terram Tartarorum esset gens multa nimis, omnibus hominibus alciior et maior, cum capitibus adeo magnis, quod nullo modo uidentur corporibus suis conuenire, et quod eadem gens de terra sua exire proponit, pugnaturi cum omnibus illis, qui eis resistere uoluerint, et uastaturi omnia regna, quecumque poterunt subiugare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XIII

Frater, hiis omnibus intellectis, licet ab Ungaris inuitaretur ut maneret, non decreuit ¹⁶⁾ duplici racione. Una quia si regna paganorum et terra Ruthenorum, que sunt media inter Ungaros christianos et illos, audirent quod illi ad fidem catholicam inuitarentur, dolerent, et uias omnes forsitan de cetero obseruarent, timentes quod si illos istis contingeret christianitate coniungi, omnia regna intermedia subiugarent. Alia racione quoniam cogitabat, quod si eum in breui mori aut infirmari contingeret, frustratus esset labor suus, eo quod nec ipse profecisset in illis, nec fratres Ungarie, ubi esset gens eadem scire possent. Cum igitur uellet reuerti, docuerunt eum hiidem Ungari uiam aliquam, per quam posset tucius peruenire.

---

15) *Ungaricum, Ruthenicum, Cumanicum, Theotonicum, Sarracenicum et Tartaricum*, Facsimilul, *ibidem*, No. 86, 87.

16) *Non decreuit*. La Theiner și Hurmuzaki, *loc. cit.*, p. 158: donec decreuit.

XIV

Incepit autem frater redire tribus diebus ante festum natiuitatis beati. Joannis Baptiste, et paucis diebus in uia quiescens, tam per aquas quam per terras, secundo die post natiuitatem domini Ungarie portas intrauit. Et tamen per Rutheniam et Poloniam eques uenit.

In redeundo de predicta Ungaria transiuit in fluuio regnum Morduanorum¹⁷⁾ quindecim diebus. Qui sunt pagani et adeo homines crudeles, quod pro nichilo reputatur homo ille qui multos homines non occidit. Et cum aliquis in uia procedit, omnium hominum capita quos occidit, coram ipso portantur. Et quanto plura coram uno quoque portantur capita, tanto melior reputatur. De capitibus uero hominum scyphos faciunt, et libencius inde bibunt. Uxorem ducere non permittitur, qui hominem non occidit. Isti a prophetis suis accipientes quod esse debeant christiani, miserunt ad duces Magne Laudomerie¹⁸⁾, que est terra Ruthenorum²⁰⁾ illis uicina, quod eis mitteret sacerdotem, qui ipsis baptismum conferret. Qui respondit: non meum est hoc facere, set pape Romani. Prope enim est tempus, quod omnes fidem ecclesie Romane debemus suscipere, et eius obediencie subiugari.

---

17) *Ruthinorum*. Facsimilul, *ibidem*, No. 88.

18) *Morduanorum*. Facsimilul, *ibidem*, No. 89.

19) *Magne Laudamerie*. Facsimilul, *ibidem*, No. 90.

20) *Ruthenorum*. Facsimilul, *ibidem*, No. 91.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

RICARDUS

DESCOPERIREA UNGARIEI CELEI MARI

I

Se găsește scris în «Faptele Ungurilor» încreștinați că ar mai exista și o altă Ungarie mai mare, din care au plecat cei șapte duci cu triburile lor ca să-și caute altă patrie, de oarece țara lor proprie nu mai putea să hrănească așa de mulți locuitori. Acești duci trecând prin multe țări, pe cari le-au distrus, au ajuns în sfârșit în pământul care acum se numește Ungaria, pe atunci însă Păgunile Romanilor. Această țară au preferat-o pentru locuințele lor înaintea tuturor celorlalte țări și au supus popoarele cari atunci locuiau acolo. Aci, în sfârșit, ei au fost convertiți la religia catolică de primul rege, Ștefan cel Sfânt, Ungurii de mai înainte, dela cari plecaseră stăruint încă în credința lor, căci și astăzi sunt păgâni.

II

Frații predicatori, gândindu-se cu milă la Ungurii despre cari se scrie în Faptele Ungurilor și dela cari au aflat că ar fi plecat, fiindcă acestia au rămas până acum în rătăcirea necredinței lor, au trimis pe patru inși dintre frații lor ca să-i caute pe aceia și cu ajutorul lui Dumnezeu să-i găsească oriunde se va putea. Căci aflaseră din scrisul celor vechi că ar fi trăind în Orient, unde anume, nu puteau nicidecum să știe. Deci numiții frați cari fuseseră trimiși, după ce s'au expus la multe neajunsuri, deși i-au căutat, vr'o trei ani de zile, pe apă și pe uscat, nu i-au putut găsi din cauza multelor primejdii de călătorie; în afară de unul singur dintre ei, preotul numit Otto. Acesta a călătorit numai ca negustor și a aflat într'o țară oarecare, barbară, pe niște oameni de aceeași limbă, de cari a

fost informat, unde s'ar găsi aceștia, dar în țara lor n'a intrat. S'a întors însă înapoi în Ungaria ca să ia cu sine mai mulți frați cu cari să se întoarcă și să predice credința catolică. Dar fiindcă el era istovit de multe neazuri, după opt zile dela înapoierea sa, după ce le-a expus tot drumul pe unde să umble spre a-i căuta, a repausat în Domnul.

III

Frații predicatori însă dorind să convertească pe necredincioși au trimis din nou patru frați spre a căuta poporul amintit. Aceștia, după ce au primit binecuvântarea fraților lor și după ce și-au schimbat costumul călugăresc într'altul lumesc și și-au lăsat părul și barba în felul păgânilor, au pornit la drum și au ajuns sub conducerea unor călăuze și cu cheltuiala domnului Bela, acum rege al Ungariei, prin Bulgaria lui Assan și prin Romania, până la Constanti-nopol.

IV

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De aci plecând pe mare, timp de treizeci de zile, au sosit în țara ce se chiamă Sichia, în cetatea numită Matrica. Ducele și popoarele de aci se zic creștini, având literile grecești și preoți greci. Principele, se spune, că are o sută de soții. Bărbații, cu toții, își rad capul peste tot, își lasă însă barbă și și-o îngrijesc, afară de nobili cari ca semn al nobleței lor își lasă pușini peri peste urechea stângă, restul capului fiind cu totul ras. În această localitate, în nădejdea unei tovărășii pe care o așteptau, au zăbovit cincizeci de zile. Dumnezeu însă le-a procurat aci o mare favoare prin mijlocirea unei doamne care era mai mare peste cele o sută de femei ale regelui, astfel că i-a îmbrățișat cu o deosebită iubire și le-a pus la îndemână toate cele necesare.

V

De aci, înaintând, după povața și cu ajutorul numitei doamne, printr'un deșert, unde nu întâlniră nici oameni nici case, au umblat treisprezece zile, după cari au ajuns în țara ce se numește Alanis, unde trăesc creștini amestecați cu păgâni. Câte sate sunt, tot atâția duci au, dintre cari niciunul nu are respectul supunerii față de un

altul. Războiul este aci neconținut, un duce contra altui duce, o cetate contra altei cetăți. În timpul aratului toți oamenii dintr'un sat, merg la câmp împreună, înarmați, și cu toții împreună seceră și lucrează pământul care este lipit unul de altul. Și tot ce fac, afară din sat, fie în procurarea de lemne, fie în alte lucrări, merg cu toții împreună și înarmați, și, sub niciun motiv, în urmă, nu pot mai puțin înși să iasă în timpul unei săptămâni întregi din satele lor fără primejdie personală. Se exceptează numai Dumineca, de dimineață și până seara, care la ei este ținută cu atâta sfințenie că atunci oricine și orice rău, cât de mare, ar fi făcut, sau oricâți dușmani ar avea, poate să plece singur, fie înarmat, fie neînarmat, chiar și între aceia ai căror părinți i-ar fi omorât, sau cărora le-ar fi pricinuit alte nenorociri. Cei cari, în această țară, se socotesc drept creștini se feresc să bea sau să mănânce din vasul în care se va fi întâmplat să moară vr'un șoarece sau din care să fi mâncat vr'un câine, decât dacă va fi fost sfințit mai înainte de preotul său; căci cel ce ar face altfel pierde calitatea de creștin. Dacă cineva dintre ei va fi omorât vr'un om din vr'o întâmplare oarecare, pentru aceasta nu primește nici pedeapsă dar nici binecuvântare; la ei omuciderea se considera ca lucru de nimic. Crucea o țin într'atâta cinste că cei săraci, fie indigeni, fie străini, cari nu pot avea pe lângă ei mai mulți oameni, dacă va fi pus o cruciuliță pe lancea sa împreună cu un steguleț și o va fi ținut ridicată, atât între păgâni cât și între creștini, poate să umble în siguranță.

VI

Din această localitate înainte, frații nu mai putură să aibă tovarăși pentru călătoria lor, de teamă de Tătari cari se zicea că trăiesc în vecinătate. De aceea, doi dintre ei s'au gândit să se întoarcă, ceilalți doi însă au stărunit să rămână în aceeași țară, timp de șase luni, în cea mai mare sărăcie. Aci, ei, în afară de apă, nu aveau, nici pâine, nici băutură. Dar unul dintre frați, un preot, a lucrat făcând linguri și alte lucruri, pentru cari, câte odată, au primit puțin meiu, din care pentru câțeva vreme au putut să se menție. De aceea, au hotărât ca să vândă ca robi pe doi dintre ei, cu prețul cărora ceilalți să poată să-și isprăvească călătoria, dar n'au găsit cum-părători, fiindcă ei nu știau nici să are nici să macine. Din această cauză, zoriți de mare nevoie, doi dintre ei s'au întors din acele părți spre Ungaria; ceilalți doi însă au rămas acolo, nevoind să-și întreprună călătoria începută.

VII

În sfârșit, întovărășindu-se cu câțiva păgâni și apucând drumul prin singurătatea deșertului, au mers neconținut treizeci și șapte de zile. În acest timp au consumat douăzeci și două de pâini făcute în spuză, așa de mici că în cinci zile ar fi putut să le mănânce pe toate, fără să se sature. De aceea fratele care era în adevăr sănătos, dar fără putere, cu foarte mare suferință și durere, a scăpat mulțumit din deșert; fratele cel infirm compătimit mai mult pe cel sănătos, decât pe sine, îi spunea mereu, să-l lase pe loc în deșert, ca pe un mort și ca pe un trunchiu nefolositor, ca să nu neglijeze, ocupându-se de el, lucrarea lui Dumnezeu. Acesta însă nu s'a învoit în niciun clip, ci până la moartea lui a suferit cu el împreună pe drum. Păgânii însă, tovarășii lor de drum, crezând că au bani, aproape i-au omorât perchițiționându-i.

VIII

După ce au trecut, fără de nici o cale sau potecă, prin acest deșert, în ziua a treizeci și șaptea au ajuns în țara Sarracenilor, care se numește Veda, în orașul Bunda, unde n'au putut să găsească nicidecum, la nimenea, nici o găzduire, ci au trebuit să rămână în câmp, în ploaie și în frig. Ziua însă fratele care era sănătos cerea de pomană prin oraș pentru sine și pentru fratele cel infirm. Și a putut găsi câte ceva și de băutură și de altele, mai ales dela principele cetății care, înțelegând că este creștin, îi dădea bucuros de pomană; fiindcă atât principele cât și poporul din acea regiune spun în gura mare că în curând vor trebui să se încreștineze și ei și să se supună bisericii romane.

IX

De aci s'au dus într'o altă cetate, unde fratele cel infirm, cu numele Bernardus, preot, a adormit în Domnul, în casa Sarracenului care, pentru Dumnezeu, i-a primit, și a fost înmormântat acolo.

X

În urmă fratele Julianus care singur mai rămăsese, neștiind cum ar putea să meargă înainte, s'a băgat servitor la un preot Sarra-

cean și la soția acestuia, cari aveau de gând să plece în Marca Bulgarie, unde de fapt au și ajuns împreună. Marea Bulgarie e în ade-văr o țară mare și puternică, având cetăți bogate. Aci sunt toți pă-gâni. În regatul acesta umblă vorba că în curând se vor face cu toții creștini și supuși bisericii din Roma. Dar susțin că ziua precisă nu o știu. Astfel doar au aflat dela înțelepții lor.

XI

Intr'o cetate mare din această provincie, din care se spune că se pot scoate cincizeci de mii de soldați, fratele a găsit o femeie un-gară care din țara pe care el o căuta, a fost măritată în părțile acelea. Ea a arătat fratelui drumul pe care avea să meargă, susținând că, după o cale de două zile, va putea găsi fără îndoială pe Ungurii pe cari îi caută. Ceea ce s'a și întâmplat. Căci i-a găsit lângă marele fluviu Ethil. Aceștia văzându-l și înțelegând că el este Ungur creștin, s'au bucurat nu puțin de întâlnirea lui, înconjurându-l prin case și prin sate și întrebându-l cu prietenie despre rege și regatul fraților lor creștini. Și tot ceea ce voia să le vorbească, atât despre credință cât și despre altele, îl ascultau cu plăcere fiindcă, peste tot, aveau gra-iul unguresc și îl înțelegeau, și el pe ei. Ei sunt păgâni neavând nici o cunoștință despre Dumnezeu. Dar nu se închină nici la idoli, ci trăesc ca dobitoacele. Nu cultivă pământul, mănâncă carne de cal, de lup și altele de acest fel. Beau lapte și sânge de cal. Au o mare bogăție de cai și de arme și în războaie sunt foarte viteji. Cu-nosc din tradițiile celor vechi că Ungurii descind din ei, dar nu cunosc țara unde se găsesc.

XII

Poporul Tătarilor este în vecinătatea lor. Tătarii aceștia însă, ciocnindu-se cu ei, n'au putut să-i birue în războiu; ba, din contră, în prima bătălie au fost învinși de ei. De aceea, și i-au făcut de prieteni și tovarăși, astfel că, uniți împreună, au devastat în totul cincisprezece regate. În această țară a Ungurilor, numitul frate a găsit Tătari și pe trimisul ducelui Tătarilor care știea ungurește, ru-sește, limba comanică, theutonică, sarracenică și tătară. Acesta a spus că armata Tătarilor care atunci era la o distanță de cinci zile este gata să meargă în contra Alamaniei; dar așteptau o altă ar-mată pe care o trimiseseră pentru distrugerea Perșilor. Tot el a

opus oă dincolo de țara Tătarilor este un popor foarte numeros, mai înalți și mai mari decât toți oamenii, cu capetele atât de mari, că nu par de fel potrivii cu corpurile lor și că și acest popor își propune să plece din țara lor, având să bată pe toți aceia cari vor îndrăzni să li se opue și că vor devasta toate regatele pe cari vor putea să le subjuge.

XIII

Fratele înțelegând toate acestea, deși era poftit de Unguri să mai rămâe, totuși nu s'a hotărât, din două motive. întâiu, fiindcă, dacă regatele păgânilor și țara Ruthenilor, cari se găsesc la mijloc între Ungurii creștini și aceia, ar auzi că Ungurii necreștini sunt invitați să se facă creștini, le-ar părea rău și ar recurge la toate mijloacele, temându-se că, dacă s'ar întâmpla ca aceștia să se unească cu creștinătatea, ar subjuga împreună toate țările intermediare. Și al doilea motiv, fiindcă se gândea că dacă s'ar întâmpla ca el să moară în curând sau să se îmbolnăvească, toată lucrarea sa s'ar zădărnici, fiindcă nici el n'ar avea nici un câștig la ei, nici frații săi din Ungaria n'ar ști unde se găsește acest popor. Prin urmare, fiindcă voia să se întoarcă, aceiași Unguri i-au arătat o altă cale pe care să poată să ajungă mai sigur acasă.

XIV

Iar, fratele a început să se înapoieze, trei zile înainte de sărbătoarea nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, și odihnindu-se câteva zile pe drum, după ce a mers și pe apă și pe uscat, a intrat, a doua zi după nașterea Domnului, pe porțile Ungariei. Prin Ruthenia și Polonia a mers călare.

XV

În drumul său, la întoarcere din Ungaria cea Mare, a trecut peste un fluviu în regatul Morduanilor, timp de cincisprezece zile. Aceștia sunt păgâni și oameni atât de cruzi că desprețuesc pe acela care n'a fost în stare să omoare mai mulți oameni. Și când cineva merge în călătorie, poartă, înaintea sa, capetele tuturor acelor oameni pe cari i-a ucis. Și cu cât mai multe capete sunt duse înaintea cuiva, cu

atâta reputația acestuia este mai mare. Iar din titvele de oameni își fac cupe și beau mai bucuros din acestea. N'are voie să se însoare cel ce n'a ucis un om. Aflând aceștia dela prevestitorii lor că vor trebui să se încreștineze și ei, au trimis la ducele din Marea Laudameria, care este țara Ruthenilor, vecină cu ei, ca să le trimează un preot care să le împărtășească botezul. Acesta le răspunse: nu este treaba mea să fac aceasta, ci a Papei dela Roma: căci este aproape timpul, când toți vom trebui să primim credința bisericii romane, și să ne supunem ascultării ei.

INDICELE NUMELOR PROPRII DIN TEXTUL LATIN

Alamannia 14.	Matrica 10.
Alania 11.	Morduani 15.
Assanus 10.	Otto 10.
Bela 10.	Persia 14.
Bulgaria 10, 13.	Polonia 15.
Bunda 12.	Romania 10.
Constantinopolis 10.	Ruthenia, Ruthenicus 14, 15.
Ethyl 13.	Sychia 10.
Gerardus 13.	Sarracenus 13.
Gregorius 9.	Stephannus 9.
Ioannes 15.	Tartarus 11, 14.
Iulianus 13.	Ungaria, 9, 10, 12, 13, 14.
Laudomerie 15.	Vela 12.

DIN PUBLICAȚIUNILE AUTORULUI

Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, 2 vol. cu ilustrațiuni și planșii.

Legende și povești antice, cu stampe și ilustrațiuni.

Monografia Drâstorului-Silistra, cu hărți și ilustrațiuni.

Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și ilustrațiuni.

Romanica (Tablele cerate, Insula Șerpilor, etc.), studii istorice, filologice și arheologice, cu o hartă și ilustrațiuni.

Vieța și opera lui G. Lazăr (în colaborare).

Basarabia, privire istorică.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— * —

Versificațiunea latină, Prosodia și Metrica.

Istoria literaturii latine, Antologie și Creaștomatie.

Studii pedagogice, Limbile clasice în învățământul secundar și metodică lor.

Secuții și secuizarea Românilor.

Sicules et Romains, Un procès de dénationalisation.

— * —

Eutropius, *Istoria Romană*, traducere.

Plinius, *Corespondența cu împăratul Traian*, traducere.

Apuleius, *Amor și Psyche*, cu ilustrațiuni, traducere.

Lucian, *Toxaris sau Prietenia*, traducere.

Cicero, *Discursul pentru Archias*, traducere.

A U A P Ă R U T :

1. Anonymus Bele regis notarius
Gesta Hungarorum
2. Anonymus geographus
Descriptio Europae Orientalis
3. Daco-Romani in Carminibus medii aevi
4. Simon de Kéza
Chronicon Hungaricum
5. Rogerius
Miserabile Carmen
6. Ricardus
De Inventa Ungaria magna

VA APAREA IN CURÂND :

7. Nestor
Cronica